

ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ ТРАНСФОРМАЦІЇ НА МАТЕРІАЛІ РОСІЙСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ РОМАНУ Б. НУШИЧА «АВТОБІОГРАФІЯ»

У статті проведено порівняльний аналіз першотвору (повість В. Нушіча «Autobiografija») та його перекладу російською мовою. У ході дослідження описано й класифіковано основні типи перекладацьких трансформацій, здійснених В. Токаревим для досягнення адекватності прозового перекладу.

Ключові слова: переклад, слов'янські мови, перекладацька трансформація, адекватність перекладу.

Художній переклад відіграє важливу роль у процесі взаємопізнання народів, їхнього спілкування у різних ділянках духовного і морального життя. Він є автономним твором, що функціонує в чужій культурі невіддільно від оригінальної літератури. Переклад забезпечує спілкування між двома національними літературами, знайомить із здобутками світової культури, єднає народи та епохи. Переклад є засобом міжкультурної комунікації, за допомогою якого відбувається інтегрування культур у єдину світову, ознайомлення читачів з реаліями, притаманними іншій культурі, що сприяє розширенню їх кругозору і виховує повагу до цих культур.

Головне в перекладі – засобами іншої мови цілісно й точно передати зміст і форму оригіналу, зберегти його експресивно-стилістичні ознаки. Будь-який переклад – це складний творчий процес, у ході якого перекладач проникає в усі тонкощі змісту оригіналу однією мовою та створює цілком новий текст-транслят іншою мовою. Саме тільки знання іноземних мов не гарантує успішного перекладу, оскільки перекладач зобов'язаний володіти не тільки мовами, а й тими шляхами, тією технікою, яка дає змогу здійснити перехід від однієї мови до іншої [1, 27]. Перекладач мусить чітко уявляти собі послідовність усіх перекладацьких операцій і навіть передбачати труднощі, які можуть виникати у процесі такої роботи (відмінність у системі понять різних мов, багатозначність мовних знаків тощо) [2, 15].

Г. Е. Мірам виокремлює два основних метода перекладацького процесу:

1. Трансформаційний.
2. Денотативний.

Трансформаційний метод розглядає переклад як перетворення об'єктів і структур різних мовних рівнів (морфологічного, лексичного, синтаксичного) однієї мови в об'єкти і структури іншої за певними правилами.

На відміну від трансформаційного **денотативний метод** не встановлює прямий зв'язок між словами і словосполученнями двох мов – переклад за денотативним механізмом передбачає вільний вибір засобів мови перекладу для передачі змісту повідомлення мовою оригіналу [3, 46].

Гарним прикладом використання трансформаційного методу є російський переклад твору «Автобіографія» сербського письменника Б. Нушича. Перекладач В. Токарев майстерно виконав свою роботу, завдяки якій оригінал “зазвучав” іншою мовою, не втративши одночасно своєї художньої цінності. Розглянемо детальніше використані трансформації.

Почнемо зі стилістичних трансформацій, до яких належить **синонімічні заміни**, під час яких відбувається добір функціональних відповідників у мові перекладу [5, 115]. Такі трансформації спостерігаються в художньому перекладі словосполучення *sa tim usvojenim načiном* > *с тем принятым способом* після синонімічної заміни виглядає як *с давно установившейся традицией*. Речення *ja prvi razred gimnazije završio* > *я первый класс гимназии закончил* замінено синонімічним за своїм значенням *я перешел во второй класс*. В уривку *da spor reši* > *чтобы решить спор* дієслово *reši* > *решить* замінено на словосполучення *положить конец*: *чтобы положить конец спору*. У реченні *napravio mesta u literaturi* > *создать мне место в литературе* замість дієслова *napravio* > *создать* вжито *освободить*: *освободить мне место в литературе*. Така ж трансформація спостерігається в уривку *da prebiji obe noge* > *не перебили обе ноги*, у художньому перекладі якого вжито *не переломили обе ноги*. У словосполученні *moje literarne ambicije* > *мои литературные амбиции* іменник *ambicije* > *амбиции* змінений на *тщеславие*: моє літературне тщеславие. У реченні *od svoje hajdučke čete* > *со своим разбойничьим отрядом* спостерігається синонімічна заміна іменника *čete* > *отрядом* з метою емоційного забарвлення: *со своей разбойничьей шайкою*. Замість словосполучення *ministarski savet* > *министерский совет* у перекладі подано *правительство*. Перетворення дієслів відбувається в наступному реченні: *jedni su biografi beležili* > *одні біографи відзначали*, де *beležili* > *відзначали* замінюється на *писали*: *одні біографи писали*. У фрагменті *kad je reč o tome osi* > *когда идет речь о моем отце* в художньому перекладі подано як *если я заговорил об отце*. Дві синонімічні заміни спостерігаються в реченні *kad god sam o toj okolnosti iz toje biografije razmišljo* > *когда о том обстоятельстве из моей биографии размышлял*, де замінено іменник *okolnosti* > *обстоятельстве* та дієслово *razmišljo* > *размышлял*: *когда я задумывался над этим фактом из своей биографии*. Словосполучення *ižasno mrzeo* > *ужасно ненавидел* замінено для підвищення емоційності фразу *всеми фибрами души ненавидел*. У реченні *kako to mogla babica zbuniti* > *как могла повитуха растеряться* синонімом *ошибиться* замінено дієслово *zbuniti* > *растеряться*: *как могла повитуха так ошибиться*. Інші види стилістичних трансформацій, такі як **описовий переклад** і **компенсація втрат** не були виявлені при аналізі тексту.

Невідповідності в структурі різних мов призводять до труднощів, пов'язаних зі збереженням і передачею значень слів при їх перекладі іншою мовою. Слово як лексична одиниця є частиною лексичної системи мови. Смилова або семантична структура слова унікальна для кожної конкретної мови, а тому може не співпадати в лексичних системах іноземної мови та мові перекладу. Тут на перший план виходять лексичні трансформації, які можна визначити як «відхилення від словникових відповідностей» [2, 34]. Прикладом **конкретизації**, тобто трансформації, в якій здійснюється заміна слова або словосполучення мови оригіналу з ширшим предметно-логічним значенням на слово або словосполучення мови перекладу з більш вузьким значенням, виступає словосполучення *raniji biografi* > *ранние биографы* шляхом заміни початкового тексту на *предшественники Миленковича*. У фрагменті *krvavio ro planinata* > *окровавливая горы* конкретизується місцезнаходження гір: *окровавливая Балканские горы*. У словосполученні *svoje rezonovanje* > *своё рассуждение* відбувається конкретизація: замість ширшого за значенням іменника *рассуждение* вжито вужчий *резонёрство*, тобто довгі повчальні промови і просторікування. У реченні *tako i toje prve izraze* > *так и мое первое выражение* конкретизується значення іменника *выражение* заміною на словосполучення

нечленораздельные звуки. У фрагменті *otada pa sve do danas* > *с тех пор и до сих пор* конкретизується значення виразу *с тех пор*, адже воно замінено на *с раннего детства*: *с раннего детства и до сих пор*.

Прийом **генералізації**, при якому виконується заміна одиниці мови оригіналу, що має вужче значення, одиницею мови перекладу з більш широким значенням [5, 116] використано в словосполученні *snabdevala mlekom* > *снабжала молоком*, де в художньому перекладі подано *вскормил и вспоил*. У фрагменті *državna gotovina* > *государственная наличность* розширюються поняття *наличность* за допомогою вживання іменника ресурси: *государственные ресурсы*. Генералізація спостерігається у реченні *stoga ja i ne beležim ta Krštanja kao prve reči* > *поэтому я и не считаю то стрекотание как первые слова*, адже в перекладі подано ширше за іменник *стрекотание* словосполучення *эти звуки*: *поэтому я и не считаю эти звуки своими первыми словами*.

Першим різновидом граматичних трансформацій є **додавання**, що полягає у відновленні при перекладі опущених у вихідній мові “доречних слів”. У вираз *ročeti sa rođenjet* > *начать* > *с* < *рождения* додано іменник *повествование*: *начать повествование с рождения*. У перекладі речення *и доба kada ću se ja roditi* > *в то время, когда я собирался родиться* з’являються слова *почти* и *самое*: *почти в то же самое время, когда я собирался родиться*. У словосполучення *nešto pre* > *несколько раньше* додано частку *даже*: *даже несколько раньше*. Речення *moj otac je bio jedan od naprednijih ljudi* > *мой отец был одним из передовых людей* у перекладі подано з додаванням словосполучення *своего времени*: *мой отец был одним из передовых людей своего времени*. Подвійне додавання спостерігається у фрагменті *možete misliti kako smo se svi u kući* > *можете представить, как все в доме*: додано займенники *себе* и *нашем*: *можете себе представить, как все в нашем доме*. У словосполучення *prvo detinjstvo* > *первое детство* додано іменник *период*: *первый период детства*. На *kraju prve godine* > *в конце первого года* додано словосполучення *моей жизни*: *в конце первого года моей жизни*. Фрагмент *subveniran* > *od* < *raznih država* > *субсидируемый разными государствами* в перекладі містить новий вираз *обстоятельства могли бы сложиться и так*, в результаті маємо: *обстоятельства могли бы сложиться и так: субсидируемый разными государствами*. У словосполучення *bankrotska imovina* > *банкротское имущество* додано іменник *остатки*: *остатки банкротского имущества*.

Другим підтипом граматичних трансформацій є **опущення**. При перекладі опущенню піддаються найчастіше слова, що є семантично надлишковими, тобто слова, що виражають значення, які можуть бути витягнуті з тексту і без їхньої допомоги [5, 117]. У фрагменті *kad mene se, na primer* > *что касается меня, например* вилучена фраза *что касается меня*. В реченні *kao izgred rotinijet ovde* > *между прочим упомяну здесь* опускається *rotinijet ovde* > *упомяну здесь*. У словосполученні *cela zabuna* > *целая путаница* опущено прикметник *целая*. Відрізок тексту *dotični moj predak* > *упомянутый мой предок* в перекладі поданий без діеприкметника *упомянутый*. У фрагменті *taj moj predak* > *тот мой предок* опущено займенник *тот*. У реченні *ali, hvala Bogu, kod nas nema izgleda da će uskoro naići kakvo blagodarно pokolenje* > *но, слава Богу, у нас нет и кажется не скоро появится такое благодарное поколение* опущено частку *нет*. Вираз *on je ugledao svetlost dana* > *он увидел дневной свет* в художньому перекладі поданий без прикметника *дневной*. З фрагмента *gledaj, molim te* > *смотри, прошу тебя* вилучено словосполучення *прошу тебя*. У реченні *gospođa je imala jednog zelenog paračaja* > *госпожа имела одного зеленого*

попугая опущено числівник одного. Такий вид трансформацій спостерігається у виразі *dobar dan želim* > *доброго дня желяю*, де в перекладі відсутнє дієслово *желяю*. Словосполучення *poziv u životu* > *призваніє в жи́зни* подано без іменника *призваніє: в жи́зни*. У реченні *bila je jedna kniga* > *була одна книга* опущено числівник *одна*. У перекладі фрагменту *na osnovu pronađenih podataka* > *на основі найденних даних* відсутній дієприкметник *найденних: на основі даних*. У словосполученні *ostatak varvarskog običaja* > *остаток варварського обыча́я* опускається іменник *остаток*, через це змінюється відмінок основного слова: *варварский обычай*.

Далі розглянемо **граматичну заміну**, тобто трансформацію, при якій граматична одиниця в оригіналі перетворюється на одиницю мови перекладу з іншим граматичним значенням [5, 119]. У словосполученні *pređe u Smederevo da živi* > *переехал в Смедерево чтобы жить* відбувається заміна дієслова *жити* на іменник *жительство: переехал в Смедерево на жительство*. У реченні *Bog će ga sveti znati* > *Бог святой его будет знать* майбутній час дієслова *će znati* > *будет знать* змінюється на теперішній: *Бог святой его знает*. У фрагменті *jedina pretpostavka* > *одно предположение* відбувається заміна іменника *предположение* на дієслово *предположить*. Вилучена така ж трансформація у реченні *место где сам се ја родіо* > *место, где я родился*, адже відбувається зміна дієслова *родился* на іменник *рождения: место рождения*. У фрагменті *kad je ručak rojeden* > *когда обед съеден* спостерігається заміна іменника *обед* на займенник *все: когда все съедено*. У реченні *mi je otac dosadio zavlacheći mi neprestano kažiprst u usta i piraјуći me po desnima* > *мне отец надоел засовывая непрерывно указательный палец в рот и оцупывая меня по дёснам* відбувається дві граматичні заміни дієприслівника на дієслово: *zavlacheći* > *засовывая* перетворено у *засовывал*, *piraјуći* > *оцупывая* замінено на *щупал*, у зв'язку з чим у художньому перекладі спостерігаємо речення *мне просто надоели домогательства отца, который то и дело засовывал мне в рот указательный палец и щупал мои дёсна*. У словосполученні *što se tiče zuba* > *что касается зуба* змінюється число іменника *zub* > *зуб* з однини на множину: *что касается зубов*.

Коли всі лексичні одиниці мають свої аналоги у мові перекладу, але розташування мовних елементів у тексті оригіналу не задовольняє перекладача, використовується останній підтип граматичних трансформацій – **перестановка** [5, 120]. Спостерігаємо її в реченні *začela se među narodima Balkanskoga poluostrva ideja o bliženju* > *зародилась между народами Балканского полуострова идея сближения*, адже в перекладі подано *среди народов Балканского полуострова зародилась идея сближения*. Фрагмент *ko je tai od tојih predaka koji je сам svoje prezime zaboravio i pod kakvim je okolnostima on то mogao иćинити* > *кто из моих предков свою фамилию забыл и при каких обстоятельствах он это сделал* перекладач перетворює наступним чином: *кто из моих предков и при каких обстоятельствах забыл свою фамилию*. Речення *ostaje ти за rešenje ove zagonetke* > *остається для решения этой загадки* у художньому перекладі подано як *для решения этой загадки остається*. Змінюється порядок членів речення в уривку *babica je bila stara, usedelica devojka* > *повитуха была старухой, которая засиделась в девках* тому художній переклад виглядає так: *повитуха засиделась в девках и была старухой*.

Загалом проаналізовано виокремлюються 47 стилістичних, 37 граматичних та 9 лексичних трансформацій. Можемо зробити висновок, що перекладач В. Токарев, використовуючи різні прийоми, все ж таки зумів досягти адекватності перекладу і зберегти стиль Б. Нушича.

Список використаної літератури

1. Коптілов В. В. Першотвір і переклад: роздуми і спостереження / В. В.Коптілов. – К.: Видавництво художньої літератури «Дніпро», 1972. – 215 с.
2. Левицкая Т. Р., Фитерман О. М. Проблемы перевода / Т. Р. Левицкая, О. М. Фитерман. – Н., 1971. – 57 с.
3. Мирам Г. Е. Профессия – переводчик / Г. Е. Мирам. – К.: Ника-Центр, 1999. – 160 с.
4. Нушич Б. Автобиография: Роман / Перевод В. Токарева. – М.: Государственное издательство художественной литературы, 1959. – 208 с.
5. Приймачок О. І. Перекладацькі трансформації як спосіб досягнення адекватності художнього перекладу / О. І. Приймачок // Науковий вісник ВНУ ім. Лесі Українки : Філологічні науки. – 2008. – № 10. – С. 115-121.
6. Русско-украинский словарь в трех томах / Сост.: В. С. Ильин, М. Ф. Рыльский, С. И. Головащук и др. / Под ред. С. И. Головащука. – К. : Наук. думка, 1969.
7. Сербско-хорватско-русский словарь / И. И. Толстой. – М.: «Советская энциклопедия», 1970. – 735 с.
8. Branislav Nušić. Autobiografija. – Zagreb: Mladost, 1978. – 267 s.